

CZAKÓ GÁBOR

ŐSMAGYAR NYELVEMLÉKEK

A magyar nyelvelmékekre számos, közismert okból nehéz idők jártak. Rájuk is... De mégis akadnak, mégpedig ott, ahol eddig nem is keresték őket. Nézzünk utánuk!

Igen korai nyelvelmékeink a Theophylaktosz Simokattész *Világtörténelmében* (VI. sz., ford. Olajos Teréz) szereplő magyar szavak: vár, vári; népnevek: avar, *Barsélt/Bercel* szn., ma három helység neve. *Hun, szabar/szabir*.

Melyik közülük a legkorábbi? Az biztos, hogy a legszámosabb a szabar/szabir, ennek alakváltozatai kb. negyvenöt hely nevében bukkannak föl a Kárpát-medencében. Elgondolkodtató a latin/római Sabaria helynév a Borostyánkő út mellett. Tudjuk, hogy szabar őseink kiterjedt kereskedést folytattak Észak kincseivel, különösen nemes prémekkel, a pontusi kereskedőkkel (Iordanes 37). Vajon nem tették-e ugyanezt már jóval korábban, a Borostyánkő úton is? Másként vajon miként juthatott volna el a tömérdek borostyán délre, például Egyiptomba? Márpedig eljutott! Rengeteget találtak belőle, többek közt, Tuthanhamon sírjában is. Az amúgy jelentéktelen fáraó (Kr. e. 1342 körül – Kr. e. 1324) uralkodásának idején még nem létezett Róma, de Athén sem, a sumér városállamok pedig már rég elpusztultak...

A szabar/szavir-magyarok a Kr. előtti III–II. évezred fordulóján telepedtek meg a Dél-Ural vidékén, s az általuk alapított andronovói kultúrcsalád területéről jártak a Balti-tenger térségébe a Ladoga-tóban lelt szabir kerámiák tanúsága szerint. Többen úgy tartják, hogy a Ladogától délre eső Csud-tó is az ő egyik nevüket őrzi. Hogy mióta, nem tudjuk. A csud szót amúgy hírbe hozták a magyar csuda-csoda szóval is. Érdekes a Czuczor–Fogarasi-szótárnak (CzF.) egy lappföldi várra vonatkozó Csud szócikke, melyet *Hunfalvy Pál* jegyez...

Szombathely elődjéről, a régi Savaria városáról az *első írott adatunk Kr. u. 43-ból* való, amikor Claudius császár *colonia* rangra emelte. Neve ettől kezdve *Colonia Claudia Sabariensum* lett. Bennünket a név harmadik tagja érdekel, mert erősen valószínű, hogy a mi hajdani szabar nevünket őrzi mindmáig... Ha igen, akkor jelenleg ez a legkorábbi nyelvelmélkünk. Keletkezési idejéről többet nem mondhatunk. Meglehet, hogy ez a hely volt a szabar kereskedők vásártere. Itt adhatták el borostyán-szállítmányukat görögökhöz, krétai, egyiptomi, itáliai ügyfeleiknek, akik azt továbbították. Ők pedig kipihenték magukat, majd

hosszú távollét után végre hazatérhettek a családjukhoz a messzi Káma–Ural vidékre, Szabariába...

Őseink *savirus* megnevezése Iordanes *Geticájában* (VI. sz.) is előfordul a *hunugarussal* egy jelentésben (37. fejezet)

*

A Környe melletti, VI–VII. században használt avarkori temető 60. sz. sírjában letek egy íjmarkolat-lemezt, melynek rótt fölirata *Hosszú Gábor* Rovásatlaszában (Milani Kft. Bp. 2013) is látható. A rovástudós szerző szerint a 13 betű közül a (balról) utolsó négy jel értelme egyelőre bizonytalan. Hosszú olvasata: „*te íjat lövesd nyíllal ellen...*” E sorok írója nem találja a szó betűi közt az *s* jelét, ennél fogva a harmadik szót inkább löveld-nek véli: „*te íjat löveld nyíllal ellen...*” A fölirat talán íjászok harcáról szól, akik íjukkal egymásra lövelltek nyilaikat. Nyílzáport zúdíttak egymásra. Manapság az ilyen harci műveletet golyózápornak, pergőtűznek nevezik.

*

Mai tudásunk szerint ez a legkorábbi, mondatba rendezett nyelvemlékünk. Sajnos, a szöveg vége eddig kifogott a megfejtésével kísérletezőkkel.

Vegyük sorra: *te* személyes névmás a finnugorok ún. *uráli korából, *ij* fn., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, a TESz. számára bizonytalan eredetű, *t* tárgyrag, *lövel*, azaz *lő* + *v* hiánytöltő + *l* igeképző + *d* személyrag, *nyíl* fn. *val* rag hasonulással, *ellen* határozószó.

Tehát két főnév, két ige, egy személyes névmás és egy határozó, meg három rag. A szöveg mai nyelvünkön is jól érthető. E töredék-mondatban is megmutatkozik nyelvünk természete.

A *te* személyes névmás, a távolítás értelményét is hordozza.

A CzF. szerint „... alapfogalom benne a sebes haladásu mozgás, menés, miért okszerűleg azon szók osztályába sorozható, melyekben az *il* gyök részint előtétlenül, részint előtéttel könnyü, élénk, sebes mozgást jelent, milyenek: *illan*, *illant*, *illeg*, *pillant*, *pillangó*, *pille*, *világ*, *villám*, *villant*. Az *ny* előtét ugyan, de, úgy látszik, a nyomásnak, előre tolásnak fogalmát is segíti kifejezni, ugyan erre mutatnak a felhozott rokon szókban létező *p* v előtett ajkhangok. Fogalmilag és hangilag rokonok hozzá a latin *pilum*, mint repítő, lökő dárda, szanszkrit *pilus*, s az ezekből lett német *Pfeil*, és a benne rejlő *eil*, továbbá a *hellen* *beloV*. Finnül: *nuoli*. A mandsu nyelvben: *niru*, az *l*-et *r* váltván fel, melynek egyik jelentése, pl. *iram*, *rep-ül* szókban és származékaikban, szintén gyorsaság. T. i. az *il* v. *el* tiszta gyök több nyelvbéli szók öszve hasonlítása szerint élénk mozgásra, gyorsaságra vonatkozik, s reszke-több hangon *ir*, *er* stb. ugyan azt teszi az *ireg*, *iramlik*, *iramodik*, *irány*, *ered*, *ereszt* stb. származékokban.

val rag hasonulással.” Nem zárható ki, hogy a *nyíl* összefügg a *nyúl*(ik) szócsaláddal, hiszen a *nyíl* röpítése, a *nyilazás* az *íj* megfeszítésén, azaz *nyújtásán* alapul.

Az *ellen* „megszilárdult ragos alakulat” – „jelentéstartalma elhomályosult” – tehát ismeretlen. Több jelentése közül a legifjabb is XIV. századi. (TESz) CzF: „gyöke *el* a távo-

lodást jelentő *el*-vel azonosnak látszik. Eredetileg határozó gyanánt tekintendő: *el*-len (mint vég-len) vagy *elé*-en (mint: utó-an, után), melyet csak később időben kezdettek mellék- és főnév gyanánt is használni.

A Környei íjfeliratról *Delibeli József* amatőr rováskutató¹ írt érdekes cikket a *Dobogó* 2013. (XII. évf.) június–augusztusi számába *A környei rovásfelirat más olvasata* címmel.

„Feltűnő, hogy a 17 rovásjeltől csak 6, vagy 7 a mai székely betű, tíz, vagy tizenegy pedig a Kazár birodalom területén előkerült köveken, téglákon, kulacson megtalálható. (58–65%)(...). „Jelenleg három olyan lelet ismeretes, amely onogur kori, azonos típusú rovásírást tartalmaz: a környei íjmerevítő csontlemez, a szarvasi tűtartó és a nagyszentmiklósi aranykincsek.” „A környei sírt és értelemszerűen a feliratot is a 7. századra szokták keltezni, (...) Ha a környei felirat keltezése jó, akkor arra kell gondolnunk, (...) hogy a 7. századtól folyamatosan lakták írni tudó, (de nem székely írást használó!) magyarok a Kárpát-medencét.” *De Vékony véleménye is az, hogy „a felirat – a bizonytalanságok ellenére is – arra utal, hogy a Kárpát-medence lakossága már a 7. században jelentős részben magyarokból állt.”*

De vajon melyik hun, avar, onogur kori nép beszélhette az íjmerevítő magyar nyelvet? (...) Remélhetően ennek további bizonyítékait szolgáltatják majd a szarvasi tűtartó és a nagyszentmiklósi kincs rovásainak jövőbeli, még pontosabb magyar olvasatai!

*

Ha az első ezredforduló utáni nyelvelmékeinket az eddigi szokást követve ómagyarnak nevezzük, akkor helyesnek látszik az ezredforduló előttieket más névvel illetni. Már csak azért is, mert jelenlegi tudásunk szerint ez utóbbiak zömmel honfoglalás-koriak, vagy előbbiek. A történettudomány szakszava szerint avarkoriak. Ám amennyire elhatárolható a honfoglalás előtti és utáni időszak politikai főhatalom szerint, olyan kevésbé választható szét az itt talált népszerű nyelv és műveltsége alapján. A leletek fényében egyre világosabb, hogy a régebben itt lakók és a jövevények ugyanazt a kultúrát élték, egyazon nyelvet beszéltek, sőt egy írást használtak!

*

Időrendben haladva a Nagyszentmiklósi kincs magyarul is értelmezhető föliratait kell sorra vennünk.

A Szarvasi Tűtartó az ún. késő avar korszakból (700–791) való. Tehát mintegy 250–350 évvel öregebb a Tihanyi Alapítólevélnél! (1055) Nő sírjából került elő 1983-ban a szarvasi határban végzett ásatás során.

Magyarul így olvasható Vékony Gábor segítségével:

*Üngür, isz nek im ily vas
tű tévedjen : iszen (?) : tű tű szúrj bökj varj
fesesz : el sz l /.../
Üngür ne egyen (?) (űzd?) emészd (el) őt én Istenem*

1 Lehetne-e másmilyen? Mivel a rovásírást hunfalvysta nyelvészetünk ellenségnek, maga H. P. kései habókosságnak tekintette, szóba se jöhetett, hogy tudományos intézetek foglalkozzanak vele, vagy netán tanítsák. Hott nyelvregészeti adatok tömege tanúsítja össznépi elterjedtségét: rovott múltú, föl-, le-, ráróttá, sok van a rovásán, stb. stb.

A harmadik sor harmadik, esetleg negyedik szavából két jel maradt, ugyanis a néhai asszony, akinek sírjából a tütartó előkerült, a lehető legbiztosabb helyen, a szoknyája alatt – nem tartotta, hanem viselte e különleges tárgyat, ezért az erősen megkopott. Vékony tanár úr emiatt itt csak a sz és l betűket tudta kihüvelyezni.

A 3. sor elején található *fesesz* szó éles vitát váltott ki a XIX. sz. közepén. Hunfalvy megtámadta Czuczort, aki a Halotti Beszédben olvasható „Es az gyimilcsben halálot evék... Haraguvék isten es veteve vót ez munkás világbele, es lön halálnék es pokolnek feze~*fesze* es mind ő nemének.“ Hunfalvy Pál a *fesze* szóba ügyesen becsempészett egy k-t, s így *fészekként* értelmezte, és a finn *pësa* szóval azonosította. Czuczor szerint a „fes, hangutánzó elvont gyök, melyből *fesl-ik*, *fest* stb. származnak. Jelent szakadást, vagy szakadozás által eszközlött vonalt, vonást, szálát, réteget. Így *festő* a Müncheneri codexben *fesető*. Rokon értelműek vele még a magyar *fej* (*fejlik* szóban), *fosz* (*foszlik* szóban), (...) *Fés*, egy eredetű s értelmű *fes* gyökkel. Él *fésű* szóban. Jelentése: részekre, rovátkokra, fogakra hasogatott (...) *Fesl*, (...) Mintegy saját erejénél fogva bomlik szét. (...) a nadrág *feslik*. Czuczor más helyen a szétbomló füstöt is a rokonságba vonja. (...) *Feselhetetlen*, átv. ért. romolhatatlan. *Feslés* (...) Szenvedő állapot, midőn valamely test részei *feslenek*. 2) Azon rés, nyílás, mely az egymástól elfeslett részek között támad. *Feslett*, (...) szét van szakadva, mi nincs meg ép, rendes alakjában, aminek varrása szétfoslott. Átv. gonosz, romlott. *Feslett* életű, erkölcsű. (...) Halálvész és pokolvész; azaz halálos vész, pokoli vész. (...)”

Összefoglalva: a Halotti Beszéd *puculnec feze~fesze* szava már élt a VIII. századi tütartón lelt *fesesz* szóban, *fes* gyöke által: anyagi, szellemi, erkölcsi foszlást, *feslést*, azaz romlást, pusztulást, vészt jelentve. Soha, semmi köze nem volt a minden értelmében meleg biztonságos otthont jelentő *fészek*hez. Nem árt itt is hangsúlyozni, hogy a szarvasi nyelvemlék ún. avarkori, márpedig az avarok sosem jártak finnugriában nyelvet tanulni.

*

A tütartón eddig elolvasott 21 szó és toldalék:

ad – ige, ősi örökség a finnugor korból: *amta, mai finn antaa

bök – ige, TESz.: ismeretlen eredetű, hangfestő.

egyen – ige (e gyökigéből, n igeraggal),

- - - emik az uráli - *ime – igéből, l. mai finn imeä 'szopik'.

el – igekező,

emészd – szintén az e gyökigéből: e(m)+ész+d. Fölszólító mód.

A TESz. az e, *emik* igénk hiányos ismerete folytán bizonytalan eredetűnek tartja.

-en – helyhatározórag,

Tesz.: én személyes névmásból szóhasadással keletkezett, az én személyes névmás eredetibb alakja. L. még ennen.

CzF.: ebben egyetértének.

én – személyes névmás. TESz.: vitatott eredetű, két fgr. levezetése is létezik

fesesz – *feslik*, *fest*, *fésű* stb. *fes* gyökéből. – Ezt az egy szót kellett szótárban ellenőriznem!

Ősi örökség az ugor, eseteg a fgr korból. A vita nem dőlt el.

ily – közelre mutató névmás, belső fejlemény, az illik ótörök.

ím – mutatószó, belső fejlemény.

NÉZETEK

CZAKÓ GÁBOR: ÓSMAGYAR NYELVEMLÉKEK

Istenem – Isten + m birtokos rag; a Halotti Beszéd *isemucut* – ’ösünket’ szavával való kapcsolata téves. Fgr. magyarázata nincs. Valószínűbb az Is-ten-(e)m: *Ős-ten* (’tevő’)+(e) m szerkezet – CzF. nyomán.

isz – íz, ’betegségokozó gonosz szellem’, Ősi fgr. szó, íce*, vagy íse* lehetett.

ne – tiltószó, magyar fejlemény, de vitatott.

nek – rag (nak, nek), fgr., valószínűleg uráli.

ő – személyes névmás.

szúrj – ige, fölszólító mód, szúr+j.

tévedjen – szenvedő igealak a **té** gyökből, mely jelenti a részek szétválását, a mozgó test ide-oda hajlását. Származékai: téboly, tévelyeg, téved, tékozol, tétova, tép, továbbá a vas-taghangú sza, ta és tá a szana, szanaszét, táv, távol, tántorog, támolog stb. (CzF. nyomán) té+(v(e)d)+ j+en.

Gyakori üzemi baleset a tű eltévedése, de történhet ilyesmi akupunktúra közben is...

tű – varróeszköz, főnév.

Üngür – gonosz lélek neve valamely török nyelvből.

varj – ige, fölsz. mód, gyök+toldalék. Mai helyesírással: varj!

vas – fém, főnév.

A nyelvelmély mély tanítást ad nyelvтанunkról, midőn szinte iskolás módon bemutatja szavaink gyök+toldalék(ok) szerkezetét.

*

Nagyszentmiklósi kincs

8. számú tál

A rajzot Hampel József készítette és 1884-ben jelentette meg.^[6]

A fenti olvasatot Vékony Gábor régész-történész egyetemi docens hozta létre, amelyet Zeliger Erzsébet nyelvész egyetemi docens módosított.^[7] Az itt olvasható „wosudu” a **boza** szó legkorábbi emléke, amely az ősmagyar kori -d kicsinyítőképzőt hordozza. Megjegyzendő, hogy az ősmagyar korban nem volt a magyar nyelvben /v/ hang, a w betűvel történő átírás a zöngés bilabiális spiránst /β/ jelöli, ami leegyszerűsítve a /b/ és a /v/ közötti hang.^[8]

10. számú tál

Felirat	Nyelv	Olvasat	Jelentés
	magyar	/ydβy/	<i>Frissülj fel</i> ^[9]

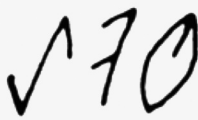

15. számú lapos edény

Felirat	Nyelv	Olvasat	Jelentés
	magyar	/β ^a d ^u e:tky/	<i>erdei éték</i> (=gyümölcs) ^[9]

E sorok írója úgy véli, hogy a nyelvemlék nyelvemlék. Tehát őt magát rögzítjük, nem a helyette ma divatos szót, szavakat. Ilyeténképpen, ha a szövegben 'vad' áll, akkor nem cse-réljük 'erdeire'. Tehát a helyes megfejtés: vad étek.

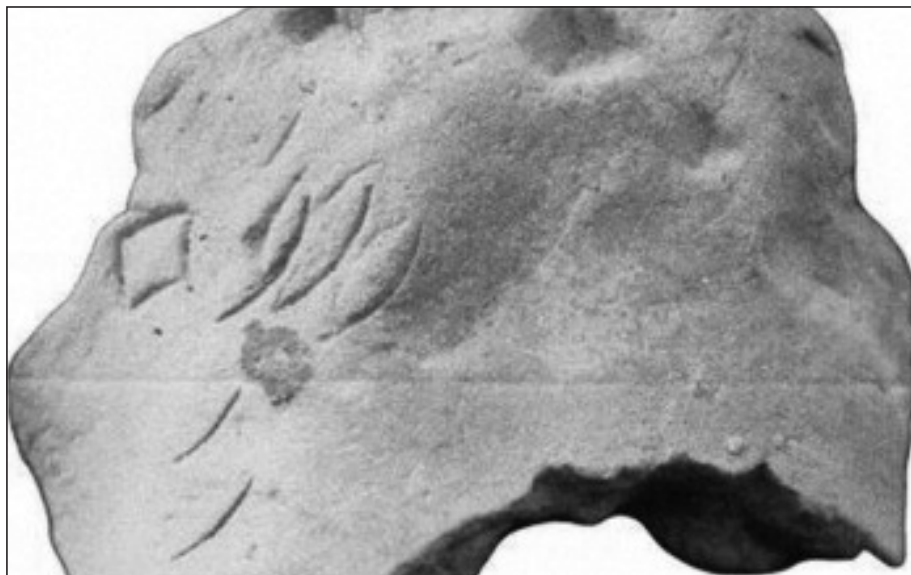
5. számú kancsó

A kancsó felirata kétnyelvű (bilingvális), mindkét nyelven azonos a jelentése.

Felirat	Nyelv	Olvasat	Jelentés
	magyar	/ʃ ^a β ^o y/	<i>Savó</i> ^[10]
	onogur	/xīm ⁱ s/ vagy /qīm ⁱ s/	<i>Savó</i> ^[9]

NÉZETEK

CZAKÓ GÁBOR: ÓSMAGYAR NYELVEMLÉKEK

A honfoglaláskori – 900 körüli – bodrogbúii fűvóka-töredéket Magyar Kálmán ásta ki 1999. március 24-én. Az ezen található *f-n-k* betűk Vékony Gábor szerinti olvasata *fúnék*, vagy *fúnák*, mert a hangugratás miatt kihagyott magánhangzó ismeretlen.

Márcsak azért is, mert az avar nép soha nem élt halászgató, vadászgató, bogyót-gombát gyűjtő finnugor törzsek közelében, és fikarcnyi történeti, nyelvi adata, bizonyítéka nem került elő a finnugor – magyar, avar, esetleg hun nyelvi összebútorozásnak.